

של קלארה שיאטו", "טימבר", "אהבתו של הנער אנטוני" נמנים על מיטב הסיפורת הכלולה בקובץ. דבר מרשים יותר מכל הוא הציוריות של יורם קניוק, שהיא היסוד ה"חשוב בכתיבתו, והיא מגוונת את המצבים ואת הלוך-הנפש. ציוריות זו אפיינית ל"קניוק ועומדת לו בסיפוריו הגדולים "היורד למעלה" ו"חימו מלך ירושלים" ובסיפוריו הקצרים.

אחרון הצוחקים

אילו עגנון לא היה ולא נברא וקפקא רק משל היה אפשר היה לברך בלי היסוס על ספרו של נחום אריאלי ולהכריז על כוכב חדש שדרך בשמי הספרות העברית. אך מה נעשה והצעיר מפראג והזקן מבוצ'אץ' הקדימו וגנבו את כל ההצגה שאריאלי מת-כוון להציג לפני קוראיו. אפילו רגל-גאנה, בה הוא עושה את כתיבתו, בכוח לשונו וסגנונו, אין בה להדביר את התנגדותו של הקורא, המחריפה והולכת למקרא ספרו. התנגדות זו יונקת מהכרה ברורה שלפנינו חיקוי מובהק של סגנונו של עגנון ושל ה"עולמות הפסיכולוגיים של קפקא. הקריאה אכן קשה מאד, והעלילה המתמשכת ומת-ארכת על-פני ארבע-מאות עמודים משע-ממת.

וכל אלה באו למתבר בגלל החיקוי. וודאי שעגנון וקפקא משפיעים על כל סופרינו, ואין להימלט מקסמיהם ומכוחם, אך אם יש לסופר כוח משלו הרי ההשפעה הברוכה הופכת אחד הכלים והאמצעים ליצירה העצ-מית שלו. אך אם הסופר חסר כוח הופכת ההשפעה מן החוץ לכעין מטרה, מטרה ולא אמצעי. והרי כל הרוצה לעיין בכתיבה של הסופרים הגדולים אינו זקוק לחיקויים והוא הולך למקורות.

חיקוייו של אריאלי אינם חיקויים של הת-בטלות—לפי הגדרותיו של אחד-העם—אלא חיקוי של התחרות, "הנובעת ממקור הקנ"

עתידיים להינלד... הוא המקום שבו מתים". קניוק כופר כביכול בעובדה שבין הלידה לבין המוות מתמשכים החיים. מנסה הוא לדגל עליהם ולהוכיח כי הממשות היחידה היא "לפני" החיים ואחריהם.

זהו הרעיון היסודי של הסיפורים הכלולים בקובץ. החלוקה של הסיפורים לפי אמת-מידה גיאוגרפית, "עלילות" המתרחשות ב"ארץ ועלילות המתרחשות בחוץ-לארץ, אינה משנה. השקפתו הפסימית של המחבר מקיפה את כל ההתרחשויות וצמודה לכל הגיבורים. רווח חדלון וכליון עולה ממעשי הפרט ומן המסיבות העליונות. ככל שהמסיבה עליונה וצהלת, יותר היא ספוגה ריח מוות. בצלו האירועים מתרחש, ויצוריו של קניוק הם צללים עוברים ודומים לאבק הפורח באוויר. סיפור-המעשה אינו סיפור-מעשה כלל וה"עלילה נעדרת ממנו. את מקומה תופסת ה"אווירה של הוסר מעש. הדמויות שוקעות בתוך עצמן אגב אדישות רבה לגורלן. המו"עקה והאימה, הפחד ורגש יתמות ושכול מתגברים על כל תחושותיהן. חתול מת יחיד דיו להטריף את דעתה של אשה צעירה, החיה לכאורה חיי נישואים מוצלחים. עזר חי או מת משבש יחסים של משפחה. אך לא רק בעלי-החיים הם שליחי העצבות והתוגה. יותר מהם גורמים האנשים עצמם, שאינם מחוברים למציאות וכל אחד מהם מפליג בדמיון חולני ושוקע בו.

קניוק קורא דרור להבעתו, והדברים יוצאים מעטו סבוכים ומעורפלים. לשונו אינה מבו-רכת בטבעיות רבה ובכל סגנונו יש עדיין פרחי-גייר מלאכותיים. לכן לא תמיד המרה שתורה שלו משכנעת. צלב הטראגיות שהע-מיס על כתפיו כבד עליו מדי כמדומה. לכך אין די בשעשועי-מלים והמצאות לשוניות; התפלספות וחיטוטים עצמיים אינם ממלאים את החסר. ופעמים דומה כאילו הקורא הולך לאיבוד בתוך ים המלל העובר על גדותיו.

יש הבדלים בין הסיפורים ולא כולם עומדים על אותה רמה. אין ספק שיורם קניוק מסוגל להוציא מתחת ידו סיפור קצר, בעל טונים צלולים ומלאים מיתח, ומבליטים כראוי את קווי הדמויות. הסיפורים "החיים היפים

* נחום אריאלי: אחרון הצוחקים; מוסד ביאליק, ירושלים, 1973; 380 עמ'.

קלילות לשונו וסגנונו של ברטוב אינה גוררעת מן העומס שהוא מעמיס על דמויותיו. אחד הגיבורים בפרט בסיפור "יום ולילה" אהב את הפיקוד בשורות ה"הגנה", אך "לא את הפיקוד, אלא את האחריות, לא את ההתנשאות אלא את הנשיאה, ולא כל כך נשיאת העול כנשיאת הצלב". הצלב אינו רק עול; הוא גורל, משא ומסה גם יחד. פעילות ה"לחימה שבהתנדבות רותמת את כל משאבי הנפש, וברטוב יודע לחשפם מקרוב ומבפנים. החוויות הקשורות בהגנה ובהקרבה נשתמרו היטב בתחושותיו והן באות על ביטוי כשהוא עוסק בתיאורי הקרב: "אני ממיין לי את קולם האטום של פגזי המרג"מות ואת נפץ הרימונים, תרגילי האש והתמרונים, והקרבות שבים אלי עם כל שנותי הצעירות. אלוהים, אני רק בן עשרים ושתים, ולמה זה נדמה לי שכל כך הרבה כבר מאחרי, וכל כך מעט עוד לפני?..."

בסיפור "אני והזר" עוסק ברטוב בנושא הרכוש הנטוש באמצעות פגישה בין האני המספר, המתגורר בבית, לבין הארמני "הזר", שהוא בעל־הבית ומשוטט בקירבת־מקום. הבעיה חמורה, והסופר מעלה אותה בצורה קלה. לשם כך הוא משתמש בכדי־נחושת שנמצא בדירה העזובה ואשר אשתו מירקתו יפה, החזירה לו את הברק האדום וגילתה את הערבסקות הנפלאות שעליו. ה"ארמני נוגע בכד, מחזירו למקומו ומעיד על מוצאו האפגאני. התושב החדש מגלה חוסר־סבלנות לאורחו הארמני והלא מסתלק, לאחרי־מכן הוא משליך את הכד החוצה, כדי שלא יהיה לו מזכרת עוון וחטא... דקותו של התיאור אינה מטשטשת את כובד הטראגדיה ואינה מכפרת על הרגשת־אשמה. ב"רטוב אינו מקל כלל בחומרת הנושא, אך הוא משפיל להביעה בדרך משלו המכסה טפח ומגלה טפחיים.

"יומו של אבו סולימאן" מתאר יום עלוב בשנות זיקנתו המופלגת של השומר הוותיק אברהם שפירא. אורה הנוגה של השקיעה עולה על הדמות ההירואית, שהתווירה לאור התמורות והחליפות שחלו בחיי הארץ ואשר מחשבותיה "החלו מפליגות להן כבכרות

אה ו א ה ב ה הע צ מ י ת", והדבר נעשה "מקנאתם לישותם, מחפצם להתרומם גם למדרגת חבריהם". מה־גם ששליטתו הרבה של אריאלי בלשון העברית מסייעת לו ועשרה הרב בא לשמן, כביכול, את גלגלי הסיפורת. אך גם עושר זה אינו מספיק להצלת התיבור מקללת החיקוי הגלוי לעיני כל. לפתח הלשון רובץ הכשלון.

העלילה עוסקת בעולם קפקאיי־עגנוני כאחד. שליחי־סתר טורפים את הגיבור מעולמו ו"משליכים אותו לבית חולי־רוח, לשם עקירת עצמיותו, שמו ורעיונותיו והפיכתו לכעין גולם. שוביני מנסים להציגו ככלי ריק, אלא שהוא חוזר לביתו והוא צוחק אחרון.

אילו התרחק אריאלי מן המופשט והצמיד את גיבורו למציאות קרובה יותר, הקיימת במשטרים מסוימים וכבר תוארה בספרים רבים, היה זוכה ביסוד אקטואלי הנושא את האלמנטים הסוריאליסטיים ומשמש בסיס איתן לעולם מטורף ומשוגע. אך אריאלי בחר לו בדרך קשה של העפלה נואשת לראש ההר התלול, ולא היו לו הכוח הרב והנשימה הארוכה הדרושים לשם עליה כזו. וכגודל העלייה, עומק הירידה.

אחות רחוקה

חנוך ברטוב מנעים את סיפוריו הקצרים באותם סממנים מובהקים שעמדו לו בסיפוריו הגדולים: ראשית־חכמה—בשרשיות אר־צישראלית שאינה מסתלקת מכת־יבתו ו"מלווה אותה בכל עלילותיה; וסגולת־יקר שניה—שהיא אולי תוצאה מסימן־ההיכר ה"ראשון—ההומור והאירוניה, הנוסכים בחלק מעלילותיו קלילות־לב מרגשת, שקולה ומ"דודה אל־נכון. כאשר ברטוב צוחק מן האוי־ניפורמיזציה שהיתה קיימת פעם בקיבוצים (ואולי היא מצויה בהם גם כיום) הריהו מוצא לו, בסיפור "חברנו להד"ם", צורה מיוחדת ללעוג בה לנימוסים ולנהגים של קיבוצאים ותיקים.

* חנוך ברטוב: אחות רחוקה (סיפורים); הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1973: 295 עמ'.